

УЧИТЕЛЬ І УЧЕНЬ

Професор Гжицький Степан Зенонович

та

Професор Головач Василь Миколайович

На сторінках давньоукраїнських літописів часто трапляється цікавий багатозначний вислів «кращі мужі». Тут йдеться передусім про моральні якості осіб, які входили до цієї групи, що означало служити Батьківщині, бути гідним пам'яті попередників. Це люди, які почуття патріотизму втілювали у практичну діяльність на ввіреній їм ділянці праці. Без таких людей, «кращих мужів», ми були б приречені згоріти у вогні великодержавного російського шовінізму.

Шлях, який впродовж років тоталітаризму і насильства над моральними переконаннями пройшли наші попередники, був жорстоким і важким, інколи трагічним, але водночас шляхом людської гідності, шляхом опору проти деспотизму й насильства над особистістю. Цей шлях може бути чудовим аргументом на користь слів Нобелівського лауреата, польського поета Чеслава Мілоша: «Пам'ять — це наша сила. Той, хто живий, здобуває мандат від тих, хто замовчав назавжди».

Пам'ять — це тяглість, що зв'язує покоління. Без такого зв'язку все в'яне і засихає.

Якщо у нас немає опори в минулому, нам дуже важко ставити позитивні цілі на осяжне майбутнє. Сила прикладів є дуже великою. Якщо минуле не пропонує нам натхненних прикладів, ми втрачаємо впевненість. Виникає фаталістичне відчуття неминучості провалу всіх добрих починань. Так справедливо вважає український історик Наталія Яковенко.

Ми згадуємо наших попередників — кращих мужів, бо головне і найцікавіше — це не тільки події, а передусім люди, які їх творять, пояснення логіки їх вчинків.

Учень професора С. З. Гжицького, доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент УААН І. А. Макар так розпочав спогади про свого вчителя: «Батьківщина Степана Зеноновича — Тернопільщина — джерело невмирущої пісні Соломії Крушельницької, полум'яного слова Маркіяна Шашкевича, голосної кобзи Дениса Січинського, сонячної палітри Олени Кульчицької й Антона Монастирського, край, овіяний легендами народних лицарів — Северина Наливайка, Устима Кармелюка. Це Батьківщина чарівника сцени Василя Юрчака, скульптора Михайла Паращука, письменників Тимофія Бордуляка, Осипа Маковея, Дениса Лукіяновича, Богдана Лепкого, Володимира Гжицького, Романа Лубківського.

Серед імен, вихідців з Тернопільщини, які збагатили світову науку — біохімік Іван Горбачевський, який у 1882 році здійснив синтез сечової кислоти, був міністром здоров'я Австро-Угорщини; Іван Пулюй — визнаний найвідомішим фізиком Австро-Угорщини, який першим відкрив невидимі Х-промені, а разом з П. Кулішем та І. Нечуєм-Левицьким здійснив переклад Біблії українською мовою; Олександр Смакула, який працював у галузі фундаментальної фізичної теорії — квантової механіки, був професором Массачусетського технологічного університету США; математики Володимир Левицький та Мирон Зарицький; автор Систематичного словника української математичної термінології Микола Чайковський; громадський діяч Олександр Баранівський; етнограф і фольклорист Володимир Гнатюк; релігійний діяч — Верховний Архієпископ УГКЦ, кардинал Йосиф Сліпий.

У сузір'ї цих видатних особистостей яскраво пломеніла зірка доктора ветеринарних наук, доктора біологічних наук, члена-кореспондента Української академії наук, академіка Української сільськогосподарської академії, дійсного члена Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка, почесного члена Об'єднання українських ветеринарних лікарів США і Канади, заслуженого діяча науки України, першого директора Українського НДІ фізіології і біохімії сільськогосподарських тварин, професора Степана Зеноновича Гжицького.

У 1923 році Степан Зенонович вступив на навчання до Львівської академії ветеринарної медицини і вже студентом третього курсу почав працювати заступником асистента кафедри лікарської хімії і загальної патології, яку очолював видатний вчений В. Мурачевський. Під його керівництвом почав свою наукову діяльність. Степан Зенонович вже як доктор ветеринарної медицини двічі проходив стажування за кордоном.

Степан Зенонович Гжицький
(1900–1976)

У 1932–1933 роках працював у Біохімічному інституті в Берліні.

У 1935 році очолив кафедру біохімії Львівської академії ветеринарної медицини.

У 1937 році вдруге працював за кордоном у Віденському ветеринарному інституті.

Коло наукових інтересів Степана Зеноновича було дуже широким. Його можна вважати одним з основоположників клінічної ветеринарної біохімії в Україні. У цьому плані професор Гжицький С. З. досліджував метаболічні процеси у коней, хворих на паралічну міогемоглобінурію та енцефаломієліт; у корів — на родильний парез та хронічну гематурію; у собак — на лептоспіроз; в овець — на фасціольоз.

Великий обсяг досліджень під керівництвом професора С. З. Гжицького стосувався вивчення обмінних процесів за використання небілкових азотистих сполук та мінеральної сірки в жуйних.

Особливої уваги заслуговують дослідження метаболічних процесів у рубці корів та ролі стінки рубця у симбіотичних процесах між макро- та мікроорганізмами.

Професор С. З. Гжицький був ідеологом розвитку біохімії сільськогосподарських тварин в Україні, впливав на її становлення і розвиток.

Він глибоко розумів фундаментальне значення науки для становлення нації, був сповнений ідеями просвітництва, тому залучав до науки молодь, усвідомлював роль культури та її сприйняття на засадах європейських цінностей для утвердження національної свідомості, бачив потребу свого народу у набутті знань, бо наука — це один з наріжних каменів, стовпів відродження й сили народу. Степан Зенонович вважав, що освіта — це не механічне накопичення знань, а передовсім це широта світогляду, здатність усвідомлювати набуті знання і передавати їх іншим. Це підтверджується тим, що запропоновані ним для вивчення теми дисертаційних робіт у майбутньому ставали науковими напрямками для цілих лабораторій.

Професор С. З. Гжицький був типовим галицьким інтелігентом, сформованим на засадах української та європейської культури. Він був скромним і байдужим до розкоші. Без цих рис, навіть з великими знаннями, інтелігентом ніхто не буде. З його сторони ніколи не було зверхності, менторства, а були щирі поради при потребі, делікатне звернення уваги, повага до співробітників незалежно від віку чи посади. У лабораторії завжди панувала атмосфера дружби й доброзичливості, яку він створював своїм ставленням до співробітників.

Степан Зенонович володів дивовижним чуттям і неймовірною ясністю думки, що під їхньою тихою, м'якою силою замовкали лицедії. Для мого покоління професор С. З. Гжицький був вченим магічного штибу, носієм конкретної естетики та етики, які скеровували нас у глиб до пізнання себе. До пізнання себе закликав Григорій Сковорода, бо розумів, що пізнавши себе — удосконалюємося. Степан Зенонович був людиною шляхетною. Шляхетність є однією з найвищих рис оцінки особистості. Це не лише певний рівень освіченості та культури, але передусім — високі моральні засади, які залишаються непорушними за будь-яких обставин. Слід наголосити, що поняття шляхетності аж ніяк не пов'язується з майновим станом.

Професор С. З. Гжицький мав хист зосереджено працювати, шукати, аналізувати професійно та відповідально, з повагою і батьківською любов'ю ставитись до кожного вихованця. Важливим компонентом у його педагогічній та науковій діяльності був компонент глибокого аналізу та корекції. Саме завдяки його високому авторитету та вихованій ним школі біохіміків стало можливим створення у Львові в листопаді 1960 року на базі відділу біохімії сільськогосподарських тварин Інституту землеробства і тваринництва західних районів УРСР — Українського науково-дослідного інституту фізіології і біохімії сільськогосподарських тварин.

Доля подарувала Степану Зеноновичу багато талантів, з яких яскраво вирізнявся талант педагога, адже ним підготовлено 16 докторів і 52 кандидати наук. Серед його учнів, які зробили

великий внесок у становлення і розвиток інституту, академіки — Лагодюк П. З., Палфій Ф. Ю., член-кореспондент Макар І. А., професори — Головач В. М., Кусень С. Й., Пупін І. Г., Лемішко О. М., Скорохід В. Й., Розгоні І. І., Калачнюк Г. І., кандидати біологічних наук — Довгань Н. Я., Вридник Ф. І., Вольський М. М.

Любов до науки та до людей Степан Зенонович зберігав упродовж усього свого життя. У нього не було фальші, тому всі його поважали. Він думав не про сьогодні, а про майбутнє, й довів це своїм життям і своєю працею.

До когорти вчених, які працювали в нашому інституті, належав його улюблений учень професор Головач Василь Миколайович.

Мій учитель і науковий керівник з кандидатської дисертації, професор Головач В. М. народився 24 жовтня 1924 року в селі Павловичі Грубешівського повіту на Холмщині (Польща). Навчався у Холмській та Сокальській гімназіях, а з 1946 по 1951 роки — на ветеринарному факультеті Львівського зооветеринарного інституту. Після його закінчення розпочав наукову діяльність у відділі біохімії сільськогосподарських тварин Інституту агробіології АН УРСР. У 1956 році захистив кандидатську, а у 1969 році — докторську дисертацію. Обидві дисертації були присвячені вивченню метаболічних процесів в організмі корів, хворих на хронічну гематурію. У 1971 році В. М. Головачу присвоєно вчене звання професора.

Василь Миколайович був одним із чільних засновників Українського НДІ фізіології і біохімії сільськогосподарських тварин. У 1960–1962 роках працював на посаді заступника директора інституту з наукової роботи. На початковому етапі створення інституту на одній з керівних посад була потрібна саме така людина, бо В. М. Головач мав фантастичні організаційні здібності, характеризувався вулканічною енергією, вмінням долати будь-які перешкоди та позитивно вирішувати найскладніші завдання.

З 1960 по 1975 роки Василь Миколайович очолював лабораторію фізіологічних основ утримання тварин. Глибоке знання та всебічний багатогранний аналіз наукової літератури, гостре відчуття нового, недостатньо з'ясованого в біологічній науці, дало йому змогу правильно окреслити новий перспективний напрям наукових досліджень, який стосувався вивчення впливу штучних джерел ультрафіолетового опромінення тварин і птиці на обмінні процеси та їх продуктивність. Одним з пріоритетних напрямів у з'ясуванні механізму біологічної дії ультрафіолетового опромінення на організм тварин було вивчення активності ферментних систем та фізико-хімічних властивостей білків шкіри. Під керівництвом Василя Миколайовича його учнями було експериментально встановлено, що за ультрафіолетового опромінення тварин відбувається фотоліз розчинних білків шкіри з утворенням біологічно активних речовин, внаслідок чого виникають біологічні ефекти, які сприяють підвищенню продуктивності. Після публікації цих результатів в «Українському біохімічному журналі» на адресу професора В. М. Головача надійшло понад 20 запитів від вчених з різних країн світу з проханням надіслати відбитки цих статей.

Професор В. М. Головач був визнаним вченим у цій ділянці науки. Це підтверджується тим, що його обирали членом вченої ради Академії наук УРСР з проблеми «Дія ультрафіолетового опромінення на мікроорганізми, тварин і людину в сучасних умовах» та вченої ради Всесоюзної академії сільськогосподарських наук з проблеми «Вивчення дії оптичного опромінення на організм сільськогосподарських тварин».

Під його керівництвом також проводились дослідження з вивчення раціонального утримання різних видів сільськогосподарських тварин в умовах промислових комплексів, їх адаптації та способів підвищення резистентності.

З 1975 по 1980 роки Василь Миколайович займав посаду проректора з наукової роботи Львівського зооветеринарного інституту та професора кафедри органічної, неорганічної та

Василь Миколайович Головач
(1924–1987)

біологічної хімії. У 1980 році повернувся в Український НДІ фізіології і біохімії сільськогосподарських тварин і очолив лабораторію нейрогуморальної регуляції.

Професор Головач В. М. опублікував 260 наукових праць, три монографії, отримав чотири авторські свідоцтва. Під його керівництвом захищено одну докторську та дев'ять кандидатських дисертацій.

Василь Миколайович розумів, що успіх у наукових дослідженнях залежить від академічної свободи, яка сприяє пошуку наукової істини, забезпечує приріст наукових знань, єдність теорії і практики, отримання об'єктивних науково-практичних пропозицій, які мусять мати глибокий теоретичний фундамент. Він доклав багато зусиль і праці, щоб збудувати міцний науковий фундамент для сучасного покоління науковців.

Професор В. М. Головач був дуже цікавим співрозмовником, веселим, дотепним, щирим. Наодинці замріяний, заглиблений у свої думки, любив походжати і тихенько наспівувати якусь мелодію. До певної міри він був мрійником, а мрія для нього була, як антидепресант, як допінг для досягнення успіху. Він був простим, чистим від суєти та марнослів'я. За будь-яких обставин не говорив про честь і гідність, а просто чинив так, щоб це виглядало совісно, щоб не було потім соромно через роки і десятиліття. У нього не було пустослів'я, а була дія, яку він втілював у життя.

Характерними рисами його характеру були гостре несприйняття несправедливості, небайдужість до чужої біди, любов до людей. У характері Василя Миколайовича поєднувалась непримиренність до зла і доброта та співчуття до ближнього. У його діях не було якогось холодного розрахунку чи користі, натомість, захоплювала щирість.

Василь Миколайович глибоко шанував і щиро любив свого Учителя, професора С. З. Гжицького. Він першим з його учнів написав книжку про життя і наукову діяльність Степана Зеноновича.

Василь Гуменюк у спогадах про Степана Зеноновича Гжицького згадує про особливе ставлення професора Головача В. М. під час хвороби свого Учителя: «У будинок по вул. Глінки, 10 відвідувачів приходило небагато. Зате кожного дня, а іноді й по кілька разів приходив Василь Миколайович Головач. Годинами сидів біля одра Учителя, доглядав як дитину, а виходячи — плакав».

Василь Миколайович походив з простої селянської родини, але був уродженим інтелегентом. Його інтелігентність проявлялася у вишуканій поведінці, у глибокому розумінні культури, у ставленні до сім'ї, до своїх друзів.

Восени 1987 року професор Головач Василь Миколайович несподівано захворів. Хвороба швидко прогресувала. Він згоряв, як свічка. Відвідуючи Василя Миколайовича, я бачив його важкий стан, але він бадьорився, не нарікав, згадував своїх батьків, портрети яких були біля його ліжка.

3 грудня 1987 року його зболене тіло упокоїлося і душа відійшла у вічність. Похований в Луцьку біля своїх батьків.

Нормальне людське життя — це життя у п'яти поколіннях. Якщо вести мову про життя поколінь у науковому закладі, то це учителі та учні. Образно кажучи — батьки, діти, онуки, правнуки. Адже, як пише відомий публіцист Сергій Грабовський, спілкування відбувається не між «тими» і «цими», а між «я» і «ти». Життя без такого спілкування призводить до різних проблем, оскільки не має передачі досвіду, набутого попередниками, не має можливості зв'язати вузлики часу, щоб поєднати в певну цілісність минуле і сучасне, щоб бодай опосередковано пережити і прожити, подивитись на спадщину тих, хто творив історію.

Пам'ять про попередників є лакмусовим папірцем нашої моральної зрілості, порядності та відповідальності перед своєю совістю та молодим поколінням.

*Доктор сільськогосподарських наук,
член-кореспондент НААН
РАТИЧ І. Б.*